

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

Doktori Disszertáció

Gayer Veronika

Az eperjesi és kassai magyar értelmiség közösségi stratégiái a két világháború között (Gömöry János és Sziklay Ferenc példáján)

Történettudományi Doktori Iskola
Iskolavezető: Dr. Erdődy Gábor, egyetemi tanár, DSc

Művelődéstörténeti Doktori Program
Programvezető: Dr. Kósa László, MHAS, professor emeritus

A bizottság tagjai és tud. fokozatuk:

Elnök: Dr. Kósa László, MHAS, professor emeritus
Bírálok: Dr. habil. Ablonczy Balázs PhD, egyetemi adjunktus
Dr. habil. Simon Attila PhD, egyetemi docens
Titkár: Dr. Mészáros Andor, PhD
Tag: Dr. Sturm László PhD, egyetemi docens
Póttag: Dr. Ábrahám Barna PhD
Póttag: Dr. Zilizi Zoltán PhD

Témavezető: Dr. Kiss Gy. Csaba, Dsc

Budapest, 2015.

I. Célkitűzés és módszertan

Dolgozatomban az eperjesi és a kassai magyar értelmiség 1918 utáni közösségi stratégiáit vizsgálom. Közösségi stratégián az első világháborút lezáró békeszerződések következtében kisebbségi helyzetbe került magyar értelmiségi elit helyi és országos közösségi formákba (politikai pártok, egyesületek, irodalmi körök stb.) történő szerveződését értem. Vizsgálódásomat két személyiség, a nyíregyházi születésű, de karrierjét Eperjesen befutó Gömör János (1869–1966) és az Aranyidán született, kassai Sziklay Ferenc (1883–1943) példáján végzem el. Célom életrajzuk 1918 utáni szakaszának újraértelmezése és tevékenységük megfelelő elhelyezése a kor társadalmi valóságában.

A témaválasztás egyik oka az volt, hogy a korszakkal foglalkozó feldolgozások nagy része leegyszerűsítő képet nyújt az 1918 után létrejött magyar kisebbségi csoportok új államokban szerzett mindennapi tapasztalatairól és a városi közösségek egyedi stratégiáiról. Eperjes és Kassa két világháború közötti városi elitjének társadalomtörténete, néhány korszakra vonatkozó munkát leszámítva, szinte még teljesen feltáratlan. Gömör János és Sziklay Ferenc hagyatékának szisztematikus feldolgozása eddig szintén váratott magára, pedig mindketten fontos véleményformáló szerepkörrel bírtak a vizsgált társadalmi csoporton belül, nemcsak Eperjesen és Kassán, hanem a tágabb értelemben vett csehszlovákiai magyar értelmiség körében is. Ráadásul életrajzuk megfelelő történelmi kontextusba helyezése is elmaradt, hiszen a Szépirodalmi Könyvkiadó 1964-ben Gömör emlékiratának csupán cenzúrázott változatát adta ki. Sziklay Ferenc emlékezetét pedig fiának, Sziklay Lászlónak 2003-ban megjelent memoárja számúzta a családi emlékezet szubjektív és leegyszerűsítő, sőt gyakran ideologikus értelmezési keretei közé. Ezek nyomán ma mindkettőjükéről számtalan félreértés, dezinformáció vagy elavult értelmezés kering a szakirodalmi munkákban, melyek felülvizsgálata és szükség esetén cáfolata e munka egyik elsődleges célja.

Két olyan személyiségnek a kisebbségi életszakaszát kívánom tehát részben feltárni, részben újraértelmezni, akik bizonyos tekintetben a csehszlovákiai magyar pártokhoz kötődő értelmiségi elit két típusát testesítik meg. Az evangélikus és szabadkőműves Gömör János a liberális politikát hirdető Magyar Nemzeti Párt tagja volt, míg a magát a keresztény nemzeti jobboldalhoz soroló, katolikus (bár evangélikus felesége miatt reverzalist adó és a katolikus egyházból évtizedekig kiközösített) Sziklay Ferenc inkább az Országos Keresztényszocialista Párthoz kötődött, ugyanakkor az ő politikához való viszonyulása igencsak konfliktusokkal terhelt ahhoz, hogy egyértelműen elhelyezhessük a kor pártpolitikai palettáján. Gömör a történelmi Magyarország egyik neves evangélikus iskolájának, az eperjesi Kollégiumnak a tanáraként működött. Sziklay a katolikus premontrei rend által fenntartott gimnázium diákja volt. Két különböző közegből érkezve lettek egyazon kisebbségi közösség kulturális vezető személyiségei. Két egymástól eltérő, – pártpolitikához nem feltétlenül köthető – világnézeti érdekcsoportot képviselve működtek az 1920-as években két városban, 1931-től pedig már mindketten Kassán, ahol egymást váltották a Kazinczy Társaság főtitkári posztján. 1936 júniusától az Egyesült Magyar Párt égisze alatt folytatták tevékenységüket, s Kassán éltek meg az 1938-as első bécsi döntés bekövetkeztét is. Két világháború közötti tevékenységük egyúttal két közösségépítő modellt jelenít meg, egyfelől a progresszív, modernizációt és haladást szorgalmazó plurális, részben a szabadkőműves páholyok köré szerveződő, másfelől a pozíciók őrzésére törekvő, keresztényszociális, a római katolikus egyház szervezeti és ideológiai alapjaira épülő, örökségesítő és nemzetiesítő világképet, melyek a kommunista mozgalom mellett 1938-ig a csehszlovákiai magyar elit egyik leghatékonyabb társadalomszervező modelljének számítottak. A vizsgálat tárgyát Gömörn és Sziklayn keresztül egyúttal arra a városi értelmiségre szűkítem le, amely nagyrészt az ellenzéki magyar pártok politikájához állt a legközelebb, adott esetben e pártok tevékenységében aktív szerepet vállalt.

Trianon meghatározó módon formálta át az egykori „felvidéki”, a két világháború között már leginkább csak „szlovenszkoiként” emlegetett magyar értelmiség közösség- és nemzetképét.

Ezért érdemes ezt az összetett folyamatot konkrét példákon keresztül, személyes életutak feldolgozása révén is végigkövetni. A dolgozat módszertanilag a biográfia- és a helytörténetírás egyes elemeinek az ötvözésére tesz kísérletet. Mindeközben a két személyiséget körülvevő kisebbségi társadalom kialakulásának a folyamata érdekel.

Gömöry János és Sziklay Ferenc első világháború utáni életútját két egymástól elválaszthatatlan társadalomtörténeti keretben helyezem el, s ennek megfelelően két kérdéscsoportra igyekszem válaszokat keresni. Mivel mindketten hatással voltak a körülöttük lévő mikrotársadalomra, a dolgozatban egyrészt vizsgálni fogom, hogy miként épült fel szűkebb közösségük, az eperjesi és kassai magyar városi értelmiség. Mi jellemezte a tevékenységüket befolyásoló pártok politikáját, városi egyesületeik 1918 utáni közösségi stratégiáit? Kik tartoztak szűkebb kollegiális és baráti körükhöz? Egyáltalán milyen ideológiai csoportokból tevődött össze az általuk is képviselt eperjesi és kassai magyar értelmiségi réteg?

A helytörténeti megközelítést abból a feltételezésből kiindulva helyezem előtérbe, hogy a város volt az a közeg, amellyel a vizsgált magyar értelmiség – a magyar nemzetállami keretből való kiesést követően – 1918 után leginkább azonosulni tudott, amely bizonyos tekintetben felértékelődött számára, s amelyen keresztül integrálódni próbált a nagyobb, tulajdonképpen a nemzetet „helyettesítő” kisebbségi társadalomba is.

Ugyanakkor 1918 utáni a Budapesttől való elszakadással, Prágának mint új fővárosnak és Pozsonynak mint egyfajta új regionális központnak a megjelenésével a vizsgált társadalmi csoport szemtanúja és részese volt egy új közösség, a csehszlovákiai magyarság kialakulási folyamatának, Magyarország és a kisebbségi társadalom szétfejlődésének, úgy hogy közben szembe kellett néznie a regionális közösségi hagyományok hiányával és a városi közösségek egyedi kulturális sajátosságaival is. Ezért a dolgozat utolsó fejezete arra is választ keres, hogy milyen viták során, miként formálódott a „szlovenszói magyar értelmiség”, milyen elképzelések és tervek ütköztek egymással, s milyen szerepe volt Gömörynek és Sziklaynak a csehszlovákiai magyar közélet kialakításában?

Gömöry János és Sziklay Ferenc individuális életpályájára döntő befolyást gyakorolt az 1918-ban bekövetkező politikai átalakulás, a történelmi Magyarország megszűnése és Csehszlovákia létrejötte. Mindketten ahhoz az idősebb generációhoz tartoztak, amelynek az államfordulat, a kisebbségbe kerülés vált meghatározó (negatív) élményévé, ellentétben a fiatalabb generációval, mely már Csehszlovákiában szocializálódott, itt járta ki iskoláit és többé-kevésbé természetesnek vette a csehszlovák környezetet. Az idősebbek számára az új társadalmi keretekhez való alkalmazkodás, a kisebbségi közegben való mozgástér fokozatos kialakítása vált kulcskérdéssé, annak minden politikai, gazdasági vagy éppen személyes vonatkozásával. Mindezek ellenére fel kell tenni a kérdést, hogy mennyiben alakult át ténylegesen saját mikrokörnyezetük? Valóban teljes újrakezdeként kell tekinteni a kisebbségi életszakasz kezdetére? Mennyiben jelent valódi törést a történelmi Magyarország megszűnése a két életpálya számára?

Mivel a kisebbségi helyzetbe került eperjesi és kassai magyarok politikai és társadalmi mozgástere, pártjaik, egyesületeik, újságjaik nem a semmiből alakultak ki, abból a feltevésből indulok ki, hogy a városi értelmiség helyi szintű közösségi stratégiái nem változtak meg gyökeresen az államfordulat következtében, hanem kontinuosak voltak az 1918 előtti világgal. Sőt, az értelmiség új, kisebbségi pozíciója révén, mely merőben újfajta kihívást jelentett számára, bizonyos szempontból még nagyobb jelentőségűnek érzekelte saját, közösségépítésben betöltött szerepét, mint korábban. Ezzel párhuzamosan azt is érdemes figyelembe venni, hogy mindkettőjük világnézeti beállítottsága, nemzetről vagy a közösségről való gondolkodása, de kapcsolati hálójuk is jóval az 1918 előtti korszakban gyökeredzett, s ez érvényes a teljes csehszlovákiai magyar értelmiségre. Életrajzuk megírásánál ezért nem szorítható háttérbe 1918 előtti tevékenységük.

II. Források

A dolgozat három nagyobb forrástípusra épít. Az elsődleges cél Gömörly János és Sziklay Ferenc személyi fondjának a feldolgozása volt. Emellett egyéb szlovákiai és magyarországi levéltári forrásokat, továbbá a korabeli magyar és szlovák nyelvű sajtót használtam fel a dolgozat megírásához. Igyekeztem szisztematikusan feltárni a korabeli eperjesi és kassai magyar kisebbségre vonatkozó állami és városi fenntartású szervek iratait. Átnéztem a Kassai Rendőrigazgatóság, a Prágai Rendőrigazgatósághoz rendelt Hírszerzési Központ Kassai Fiókiintézetének, az 1923–1927 között működő Kassai Zsupa és az Eperjesi Rendőrkomisszariátus szlovák, cseh, gyakran kevert „csehszlovák” nyelven készült dokumentumait. Ezenkívül kutattam a két város hivatali anyagát, a városi magyar egyesületek fennmaradt dokumentumait és az eperjesi evangélikus Kollégium fondjának 1918 utáni anyagát is. Használtam továbbá Fischer-Colbrie Ágost, Kassa 1907 és 1925 közötti római katolikus püspökének, egyúttal az OKP egyik fő ideológusának személyi hagyatékát, melyet a Kassai Érseki Levéltár őriz, az MNL OL K28-as és K64-es fondját, valamint Szüllő Géza az Országos Széchényi Könyvtárban található irathagyatékát is.

III. Szerkezet

A dolgozatban a tematikai rendezőelv dominál. A bevezető fejezetben kerül sor a historiográfiai áttekintésre, valamint a módszertani kérdések és a fogalmi keretek tisztázására. A második rész a városi magyar értelmiség politikai, a harmadik a kulturális önszerveződési stratégiáit vizsgálja. Ebben a két fejezetben mindenekelőtt Gömörly János és Sziklay Ferenc politikai, illetve kulturális intézményrendszerének a feltárására tevődik a fő hangsúly, ezzel kettejük közösségen belüli pozíciójának a kijelölése a fő cél. Ugyanakkor itt nemcsak pártjaiknak és egyesületeiknek a bemutatására, hanem Gömörly 1918 utáni tanári tevékenységének, Sziklay politikai céllal létrehozott kulturális irodájának, a Kultúrreferátusnak, valamint a részben általuk szervezett közösségi ünnepek kisebbségi önszerveződésen betöltött szerepének is szentelek egy-egy fejezetet.

Ezenkívül egy önálló rész foglalkozik a magyar értelmiség regionális közösségépítési kísérleteivel, melyeket néhány általam választott irodalomszervező kezdeményezés segítségével tekintek át, különös tekintettel a két vizsgált személyiség közösségképzésére. Érintem a kassai Kazinczy Társaság közösségépítő stratégiáit, a Szentiváni Kúriák programját, valamint azokat a fontosabb közéleti vitákat is, melyekben Gömörly és Sziklay részt vett. Mindezek mentén a dolgozat – az összegzéssel együtt – öt fejezetre tagolódik.

IV. Eredmények

A dolgozatban két tanárember 1918 utáni politikai, egyesületi és irodalmi tevékenységén keresztül arra láttunk példát, hogy milyen közösség-szerveződési és alkalmazkodási mechanizmusok jellemezték az eperjesi és kassai magyar értelmiséget az első Csehszlovák Köztársaság idején. A munka címében megjelölt közösség egyrészt a várost, egy az 1918–1919-es államfordulat által megrázott, de az 1918 előtti korszakkal nagyrészt kontinuos társadalmi közeget, másrészt a csehszlovákiai magyar kisebbséget, azaz egy új közösségi formát, egy kialakulófélben lévő politikai és kulturális elithez való tartozást és ezzel való azonosulási folyamatot jelent.

Ahogy Trianon egy új politikai kényszerközösség, a csehszlovákiai magyarság létrejöttét eredményezte, melyet kezdetben ideiglenesnek fogott fel a magyar értelmiség tagja, úgy 1918 után a város lett az a közeg, amely kijelölte a kisebbségi önszerveződés első éveinek, így Gömörly János és Sziklay Ferenc közéleti tevékenységének színterét. A város mint a közösségépítés közege tehát nem valamiféle önkényes konstrukció, melyet a biográfián belül túlértékeltem, hanem a két személyiség 1918 utáni pályájának meghatározó társadalmi háttere, amelyet maguk is alakítottak, amelyről könyveket, tanulmányokat írtak, s amelynek feltárását eddig igencsak elhanyagolta a történetírás.

Az Eperjes és Kassa nemzetiségi összetételére, választói magatartására és egyesületi életére vonatkozó elemzésből kiderült, hogy a dolgozat címében megjelölt magyar közösség nem határolható körül csupán a statisztikai adatok alapján, a városi társadalmakon belül ugyanis gyakran elmosódtak az etnikai csoportok határvonalai. Az egymást váltó nemzetállami politikák ugyan igyekeztek homogén térként kezelni Eperjest és Kassát, s az 1930-as évekre hivatalosan mindkét városban 20% alá csökkent a magyarok aránya, ám a magyar pártokra leadott szavazatok, az egyesületi élet többnyelvűsége és a mindennapi nyelvhasználat merőben más képet mutatott. Ezért arra a tudományos közegben talán banálisnak tűnő megállapításra kell jutnom, s ezt konkrét adatokkal is igyekeztem alátámasztani, hogy e két város a 20. század első felében, de nagyrészt azt megelőzően is nyelvileg és vallásilag sokszínű társadalmi közeg volt. Sem Eperjes, sem Kassa nem tekinthető kizárólag magyar vagy szlovák városnak. Ilyen környezetben járt el tehát Gömör szabadkőműves páholya gyűléseire és dolgozott Sziklay Kultúrreferátusának ügyein.

A városok nemzetiségi összetételének alakulásakor magam is azt tartom célravezetőnek, ha nem tekintünk mindenhatóként a népszámlálási adatokra, hanem inkább arra koncentrálnak, hogy az egyes nemzetépítő elitek miért tudták olyan hatékonyan megszólítani a városi társadalmat, s miért ingadozott a nemzetiségi mutató olyan feltűnően Kassán 1910 és 1945 között. Eperjes és Kassa esetében kulcsfontosságúnak tartom a generációs váltás, illetve a nemzeti közömbösség kérdését. Ki, miért, mikor, minek a hatására válik szlovákká vagy magyarrá a statisztikai adatokban, s milyen mértékben marad ehhez következetes a mindennapi életben?

Az egyesületi élet feltárása révén is inkább bonyolódott, mint tisztult a kép. Az a magyar értelmiség, amely a politikai elit szerkezetének feltárásával többé-kevésbé kirajzolódik előttünk nem etnikai, hanem döntően szakmai, vallási vagy más alapon vett részt a különféle társadalmi szervezetek életében. Maguknak az egyesületeknek a funkciói miatt sem lehetséges etnikai alapon behatárolni a korabeli városi egyesületeket. Mindez azt is bizonyítja, hogy a magyar kisebbség nem egy önmagába zárkózó, szeparált egységet képezett a csehszlovákiai társadalmon belül, hanem a közösségen belüli feladatának megfelelően hol kisebbségi hovatartozása, hol szakmai tudása, hol a felekezeti kötöttsége határozta meg stratégiáit. Ezért volt lehetséges, hogy a városban élő magyarok számtalan olyan szervezetben benne voltak, amelyek nem az ellenzéki magyar pártok háttérintézményeihez tartoztak.

A helytörténeti megközelítés persze további hozadékokkal is járt. A lokális világok feltárása révén ugyanis erőteljesebb megvilágításba került a magyar kisebbségi politika városokban tapasztalható népszerűsége, s a keresztényszocialista és a magyar nemzeti párti politikák helyi gyökere, ugyanúgy a katolikus egyházi szervezetek és a magyar identitású zsidó elit közösségépítésben vállalt szerepe, továbbá ezek egymáshoz való viszonya. Mindezek nélkül nehezen volna értelmezhető, hogy a dolgozatban bemutatott két személyiség milyen heterogén környezetben, milyen politikai és társadalmi erőviszonyok közepette fejtette ki működését.

Fordulópontot jelenthet a többi szlovákiai város korabeli társadalomtörténetének kutatása szempontjából, hogy míg országos szinten a magyar kisebbséget folyamatos politikai és gazdasági pozícióvesztés jellemezte a korszakban, hiszen a kifejezetten őket képviselő pártok lényegében semmilyen befolyással sem bírtak a parlamenti döntésekre, addig a dolgozatban arra láttunk példát, hogy a hivatalos magyar többségüket elvesztő városokban a magyar elit nemzetiségi megoszlásához képest magasabb arányban őrizte meg politikai és gazdasági hatalmát. Eperjes esetében is megerősítést nyert az a Kassa példáján már Kovács Éva által tárgyalt jelenség, hogy a magyar pártok népszerűbbek voltak, mint a csehszlovák polgári pártok, képviselik a városi tanácsban és a városi képviselő-testületben is helyet foglaltak. Eperjesen pedig több alkalommal magyar polgármestert választottak. A helyi magyar elit politikai hatékonyságát, akarata érvényre juttatását ugyanakkor gátolta a csehszlovák állami

hatalmat képviselő főjegyző vétőjoga, s egyéb állami intézkedések, ezért ez a pozícióbeli fölény sokszor nem tudott hatékony lenni.

A két város magyar politikai elitjének vizsgálata során világossá vált a közösségen belüli világnézeti törésvonalak akár egy-egy kisebb párton belüli jelenléte. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy 1936-ban sokféle ideológiai árnyalat került egy politikai tábor ernyője alá az Egyesült Magyar Párt létrejöttékor. Ezt éppen Sziklay Ferenc és Gömör János világnézeti beállítottsága is igazolja, akik mindketten ehhez a közösséghez tartoztak, annak ellenére, hogy egyikük liberális, a másik pedig konzervatív értékrendet vallott.

A keresztényszocializmus mindkét városban tömeges támogatottságot élvezett. Programja még szlovák szavazók bizalmát is elnyerte, hiszen a két városban a legerősebb szlovákiai szlovák párt, Hlinka Szlovák Néppártja sem volt képes az OKP népszerűségével versenyre kelni egészen az 1930-as évek közepéig. Kutatásaimból ugyanakkor az is kiderült, hogy az ún. városi pártok, elsősorban az eperjesi Flórián Károly és a kassai Blanár Béla körüli csoportosulások annak a liberális eszmékre fogékonyabb és a keresztényszocialista elgondolástól határozottan távol álló szellemi elitnek a magját képezték, amely 1925-ben a volt kispalota erővel közösen megalakította a Magyar Nemzeti Pártot. Mindez tehát arra bizonyíték, hogy nem kizárólag a Jogpárt jelentette Gömör János pártjának, a Magyar Nemzeti Pártnak az előzményét, hanem ott voltak a városért tenni kívánó, a szabadkőműves páholyokban helyet foglaló magyar és magyar identitású zsidó értelmiségiek is.

A kisebbségi önszerveződés helytörténeti megközelítése emellett azzal a felismeréssel járt, hogy a lokális politikát nemcsak az országos események helyi megjelenéseként, hanem önmagában is lehet és kell felfogni. A városi pártok működése az ekkor még politikai alapon mozgósítható középosztálybeli szolidaritásnak a nyilvánvaló meglétére utalnak, amely alól a kisebbségi magyarok bizonyos hányada sem vonta ki magát.

Mindezek után arra is kísérletet tehetünk, hogy Gömör és Sziklay 1918 utáni pályáját megfelelően elhelyezzük a felvázolt társadalomtörténeti keretben. Gömör esetében egy eperjesi történelemtanár utolsó aktív pedagógusi éveinek és nyugdíjaztatásának, majd ezt követő társadalomszervező szerepeinek kibontakozását követtem nyomon. Gömör számára az ideális mintát az Eperjesen szerzett tanári és közösségépítő tapasztalatok jelentették, melyeket igyekezett Kassán és tulajdonképpen szlovenszkói viszonylatban is érvényre juttatni. Egyrészt a klasszikus, 19. századi városi egyesület kulturális feladatait tekintette modellértékűnek, bár kassai működése során maga is beismerte, hogy az egyesületben való tömörülés önmagában nem elég. Megfelelő programokra, nyilvános vitákra, az álláspontok ütköztetésére, valamint saját közösségi térre, kultúrház kialakítására van szükség. Integrálni kell a fiatal generációkat, és nemzeti alapon tompítani kell a társadalmi ellentéteket. Mindezt a Thököly Imre szabadkőműves páholyban szerzett társadalomkritikus, s társadalom és környezetének fejlesztését elősegítő hozzáállással ötvözte. Ahogy Eperjesen is a különféle nemzetiségek közti béke fontosságát hangsúlyozta, úgy a csehszlovákiai magyar kisebbség számára is a nemzetiségek együttműködésében látta a magyar kisebbség Csehszlovákiában való hosszú távú megmaradásának zálogát. A gyakran emlegetett és nagyrészt idealizált *sárosiasságtól* jutott el a kifejezetten etnikai alapon létrejövő *szlovenszkói magyar lélekig*, amellyel tulajdonképpen egy hosszú távra szóló közösségi tudat kifejlesztésének a szükségességét hangoztatta. Gömör ráadásul a kisebbségi időszakban szerzett közösségi kereteket 1938 után is igyekezett megőrizni.

Viszonyulása a kisebbségi politikai vezetéséhez kezdetben inkább bizonytalan volt, majd a Magyar Nemzeti Párt megalakulásakor vett komolyabb fordulatot. Ebbe a pártba már ő is belépett, nyilvánvalóan azért, mert irányvonalával azonosulni tudott. A nagypolitikához azonban nem érezte magát eléggé elhivatottnak, elsősorban tudós habitusa miatt, jóval inkább a városi politizálás állt hozzá a közel, ezért akárcsak 1918 előtt Eperjesen, úgy az 1930-as években a kassai városi képviselő-testületnek is tagja lett. Noha fontosabb országos politikai pozíciót sosem töltött be, köztisztviselőként álló pedagógusként az ellenzéki pártok számára is

kulcsfontosságú volt, hogy a kisebbségi pártok embereként legyen jelen a csehszlovákiai magyar közéletben, hiszen erős integráló funkciót töltött be az egyes csoportok és generációk között. Mivel alkatilag is távol állt tőle, hogy konfliktusokba bocsátkozzon, általában meghajolt politikai feljebbvalói akarata előtt, noha ezt sosem az elvfeladás árán tette.

Sziklay esetében egy 1918 után hivatalnoki kényszerpályára került irodalomtanár és esztéta tevékenysége bontakozik ki a fennmaradt forrásokból. Az általa irányított, politikai feladatokat ellátó Kultúrreferátus kulturális és iskolaügyi kérdésekre szakosodott adatgyűjtő iroda volt, amelyet a magyar kisebbségi pártok hoztak létre. Mindebből kifolyólag Sziklayt a korabeli magyar közélet is ebben a konkrét politikai szerepében, kultúrpolitikusként könyvelte el. Ő maga ugyanakkor inkább az irodalmi élettel kapcsolatos terveit igyekezett referensi pozíciója révén érvényre juttatni, s legszívesebben a mindennapi politikát is mellőzte volna, ezért konfrontálódott saját munkaadóival, a kisebbségi politikai elittel. Paradox módon miközben mindenkitől elvárta, hogy a kulturális vezetőt tiszteljék benne, addig nemcsak hogy lenézte a politikát és az őt alkalmazó pártokat, de ódzkodott is attól, hogy őrá „kultúrpolitikusként” tekintsenek. Pedig minden valószínűség szerint egy-egy csehszlovákiai magyar politikus iskola- vagy kulturális ügyekkel kapcsolatos prágai, illetve nemzetközi felszólalása mögött az ő precíz sérelemgyűjtő munkáját sejthetjük. Ez azt jelenti, hogy Sziklay Ferenc a csehszlovákiai kisebbségi politikálás egyik megkerülhetetlen háttérfigurája volt.

Ehhez persze hozzá kell tenni, hogy eddigi tudásunk szerint 1925 után az iroda létjogosultságáról és szükségességéről sem létezett konszenzus a kisebbségi politikusok körében, s részben ennek volt betudható, hogy a referátus az 1930-as évek elejétől kissé el is tűnt a közéletből. A levéltári források és a Sziklay-hagyaték révén mindenestre kiderült, hogy a független értelmiségi Sziklayról megalkotott, idealizáló kép, amely az eddigi (szak)munkákban visszaköszönt, alapvetően hamis. A kultúrreferens egy nagy műveltségű, konzervatív értékrendet valló, az 1938 utáni anyaországban csalódott, ugyanakkor azzal nemzeti alapon azonosuló személyiség volt, aki persze a történész számára jóval kiismerhetlenebbnek bizonyult, mint Gömör. A magyar kultúra decentralizációjának programja, a kulturális keretrendszer kialakításának a szükségessége, mely két évtizeden keresztül kultúrreferensi szeme előtt lebegett, hamar szertefoszlott, nem élte túl 1938-at. Ezért jelenlegi tudásunk szerint ma az tűnik a legvalószínűbbnek, hogy az 1918 előtti regionális mozgalmakra apelláló, s a csehszlovákiai magyar közösséget is regionális közösséggé szervező, valamint a kisebbségi egyesületi hálózat kiépítését és fenntartását célzó elképzelése az első Csehszlovák Köztársaság vonatkozásában volt releváns, vagyis akkor maradhatott volna érvényben, ha a köztársaság is megmarad. A revízió megvalósulása ezeket egy pillanat alatt felülírta.

Gömör János és Sziklay Ferenc összességében jó reprezentálják azt a két társadalomszervezői modellt, amely a dolgozatban a kettős életrajz háttérében kibontakozott. Két ember, akinek az értékrendje változatlan maradt, de az őket körülölelő világ átalakult. Trianon után egy új politikai kényszerközösség jött létre, amelynek ők is tagjai lettek, amelyet ők is alakítottak. A magyar kulturális és irodalmi viták során még jobb megvilágításba került a közösségen belül szerepük súlya, elgondolásaik hatása. Gömör programja a szlovéniai magyar lélek, vagyis egy területi és etnikai alapú kollektív tudat kialakításáról, a társadalmi ellentétek felszámolásáról jóval elméletibb és idillikusabb volt annál, mint hogy sűrűlódásokhoz vezessen az értelmiségen belül. Sziklay az írók összefogásával, a könyvkiadás megszervezésével inkább gyakorlati megoldásokat kínált, ezért cselekvő emberként nyilvánvalóan több kritikust, sőt ellenséget szerzett magának, mint az eperjesi pedagógus. A kassai Kazinczy Társaságon belül vezetési elképzelései, amellyel egy országos irodalmi szervezet felépítését tervezte Kassa központtal, nem találkoztak más városok hasonló terveivel.

Sziklay abból indult ki, hogy az önálló szlovenszkói magyar irodalom kifejlődése egyfajta szükségszerűség, a hosszú távú megmaradás érdekében van rá szükség. És az 1930-as évekre Gömör is alapvetően erre a megállapításra jutott, bár ő mindezt nem az irodalmon keresztül, hanem inkább társadalmi fórumok, nyilvános viták rendezése által vélte megvalósíthatónak. Ezért ők abból a pozícióból indultak ki, hogy a közösségi tudat kialakítása elengedhetetlen a kisebbség fennmaradása szempontjából. A *szlovenszkóiség* tehát mint a határváltozások következtében kialakult új területi és etnikai alapú közösségi identitás konstrukciója nemcsak a politikai változásokra adott kényszerreakció volt, hanem az 1918 előtti regionális elképzelések újralegitimálásaként, illetve társadalmi szükségletként is értelmezhető. Egyúttal azt is kifejezte, hogy nemcsak a fiatalabbak, hanem az 1918 előtt szocializálódott magyar értelmiség egy része is kereste a hosszú távra való berendezkedés stratégiáit az első Csehszlovák Köztársaságban.